

‘Hij een seer plaisante stad sien soude’

De doortocht van Lodewijk XIV door de stad Utrecht in 1672.

R.P.M. Rhoen

Rampjaar 1672

1672 staat bekend als het Rampjaar. Het jaar waarin, zoals het gezegde luidt: Het volk redeloos, de regering radeloos en het land reddeloos was. Met de Vrede van Munster in 1648 – ook wel de Vrede van Westfalen genoemd – was een einde gekomen aan de Tachtigjarige Oorlog tussen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en Spanje. Met deze vrede kwam er ook een einde aan de Dertigjarige Oorlog. Een oorlog waarbij de meeste Europese staten betrokken waren. Een van de gevolgen van deze oorlog was de opkomst van Frankrijk als Europese macht, waar zich in de persoon van koning Lodewijk XIV, de Zonnekoning, een absolute monarchie ontwikkelde. Na 1648 bleven de belangen van de Europese landen botsen. Frankrijk wist in 1670 Engeland aan haar zijde te krijgen. In 1672 vielen Franse troepen de Republiek binnen. Ze ondervonden weinig tegenstand, onder meer omdat de Republiek haar verdedigingslijnen had verwaarloosd. De Fransen konden zo ons land binnentrekken.

Deze oorlog staat bekend als de Hollandse Oorlog (1672-1679). Behalve Frankrijk en Engeland namen de bisdommen Keulen en Münster aan deze oorlog tegen de Republiek deel. Met een legermacht van 120.000 man viel Frankrijk de Republiek binnen. Samen met zijn leger stak Lodewijk XIV (1638-1715), koning van 1643-1715, op 12 juni 1672 bij Lobith de Rijn over. Het leger trok snel op richting Utrecht. Op 23 juni stond generaal D’Aloigny de Rochefort (?-1676)¹ met zijn troepen al voor de Wittevrouwenpoort. Het stadsbestuur gaf zich zonder tegenstand aan hem over en bood hem op het stadhuis de stadssleutels aan.

Rit te paard door Utrecht

De broer van Lodewijk XIV, Filips hertog van Orléans (1640-1701), die de koning op deze veldtocht vergezelde, bezocht Utrecht op 2 juli. Daarbij bracht hij een bezoek bracht aan Paushuize. De Franse opperbevelhebber, François Henri de Montmorency van Piney-Luxembourg (1628-1695)², had zijn hoofdkwartier in dit bekende pand gevestigd.

Twee dagen later bezocht Lodewijk XIV Utrecht in de middag. Ongeveer tweeduizend man, waaronder een driehonderd van zijn lijfwachten, begeleidden hem op deze rit. De kroniekschrijver Andries Schoemaker (1660-1723) zegt: *‘Te paart met sijne gardens en andere troepen, sijnde van agtere en van vooren welbesloten, alsof hij in triumph de stad in soude rijden.’* Vanuit Zeist, waar hij zijn hoofdkwartier had gevestigd, ging hij via De Bilt over de Steenstraat (De Bilt: Dorpsstraat; Utrecht: Biltsestraatweg) tot aan de Wittevrouwenpoort.

Het was een informeel bezoek. De Staten van Utrecht hadden zich immers nog niet overgegeven. De onderhandelingen liepen nog. Daarom waren de magistraten niet aanwezig om hem te begroeten en werden er geen kanonschoten ter verwelkoming afgevuurd. Van de Wittevrouwenpoort reed Lodewijk over de singels naar het Maliepoortje en verder tot aan de Weerdpoort. Eigenlijk wilde hij de stad niet binnenrijden, maar zijn broer die naast

¹ Henri Louis d’Aloigny, markies De Rochefort, luitenant-generaal, bekend als ‘maréchal de Rochefort’ (1675), komt als een personage voor in de romans ‘De drie musketiers’ (1844) en ‘Twintig jaar later’ (1845) van Alexandre Dumas.

² De opperbevelhebber van het Franse leger, François Henri de Montmorency van Piney-Luxembourg (1628-1695), meestal hertog van Luxemburg genoemd, had in Utrecht de bijnaam ‘moordbrander’.

hem reed, wist hem over te halen (*'hij een seer plaisante stad sien soude'*). Door de Weerdpoot reed hij de stad binnen. De rit door de stad ging over de Oudegracht, Potterstraat, Neude, Ganzenmarkt, Minrebroederstraat, Janskerkhof, Drift en Wittevrouwenstraat. Bij de Wittevrouwenpoort verliet hij de stad weer. Weer reed hij naar het Maliepoortje, waar hij de Maliebaan opreed en zo over de Steenstraat terug naar Zeist.

Bij zijn rit om de stad heen had Lodewijk bij de Catherijnepoort een blik geworpen op de plek waar het kasteel Vredenburg gestaan had en op de brug had hij even halt gehouden om de Leidsche Rijn af te kijken.

Op de Oudegracht zou hij vreselijk bang zijn geweest dat men een van de werfkelders zou oplazen op het moment dat hij passeerde. Blijkbaar kon Lodewijk de moed niet opbrengen om van zijn paard te stappen voor een bezoek aan de Dom, die weer in gebruik was genomen voor de katholieke eredienst.

Ondanks dat er veel volk op de been was om het schouwspel gade te slaan, was het geen hartelijke ontvangst. De Fransen waren ontstemd dat het publiek geen *'Vive le roi'* geroepen had.

's Avonds rond de klok van zeven was het bezoek afgelopen en was de koning op de terugreis naar Zeist.

'Gelogeert in de huysinge van de oude schoutin'

Op 1 juli was Lodewijk in Zeist aangekomen om er zijn hoofdkwartier te vestigen. Tijdens zijn veldtocht had hij voor zijn hoofdkwartier steeds een kasteel uitgezocht, zoals Biljoen (Rheden), Ulenpas (Bronckhorst) en Keppel (Bronckhorst). In Zeist nam hij zijn intrek in het huis van de weduwe van schout Louis la Haey. Dit huis stond links naast de dorpskerk. Er tegenover lag kasteel Kersbergen, maar blijkbaar gaf hij toch de voorkeur aan deze burgerwoning. Het huis was wel te klein voor zijn levensstijl. Achter het huis waren meerdere tenten opgesteld – versierd met een zon erboven, zoals ook te zien op de prent van Romeyn de Hooghe (1676) – waarvan een als kapel en andere als woon- en eetvertrek ingericht waren. Verder werden nog meerdere naburige huizen in gebruik genomen. De oude (protestantse) dorpskerk diende als paardenstal.

Een deel van de hofhouding, onder wie zijn maîtresse Madame de Montespan (1641-1707), reisde met hem mee. En zoals al genoemd werd, zijn broer Filips, die aangeduid werd met de titel Monsieur. De bevelhebber van de Engelse hulptroepen verbleef eveneens in zijn hoofdkwartier. Deze bevelhebber James Crofts, later genaamd James Scott, (1649-1685), hertog van Monmouth en van Buccleuch, was een buitenechtelijke zoon van de Engelse koning Karel II. Hij voerde het bevel over een Britse brigade van zesduizend man.

De hoofdmacht van het leger bivakkeerde vlakbij het dorp. De vele tenten stonden heel ordelijk in rijen opgesteld met ruime paden tussen de rijen. Schoemaker schrijft: *'dat het scheen als of de krijgsgod Mars sig daar een stad en hof hadde opgereg't.'*

Zeist was voor tien dagen het politieke centrum van Europa. De ambassadeurs en afgezanten van Engeland, Hannover, Heidelberg, Neuburg, Palts, Spanje, Trier en Zweden kwamen er Lodewijk gelukwensen met de oorlog die voor hem zo voorspoedig verliep.

De Engelse ambassadeurs George Villiers (1628-1687), hertog van Buckingham, en Henry Bennet (1618-1685), graaf van Arlington, werden op 7 juli in Utrecht opgehaald voor een audiëntie bij Lodewijk. Bij die gelegenheid feliciteerden zij ook de hertog van Monmouth met zijn behaalde succes.

Minder aangenaam was het bezoek op 8 juli voor de Utrechtse Statenleden: Godard Willem baron van Tuyll van Serooskerken (1647-1708)³, heer van Welland, Johan van der Does (1621-1704)⁴, heer van Bergesteyn, en Cornelis van der Voort (?-1674)⁵ aan minister François Michel le Tellier, markies van Louvois (1641-1691). Zij vormden het gezantschap dat onderhandelde over een capitulatieverdrag met Frankrijk. De volgende ochtend moesten ze terug naar het Franse hoofdkwartier om te melden hoeveel geld er in de provinciale kas zat. Dat bleek ongeveer 181.000 gulden te zijn. Het gewest kreeg vervolgens een heffing tot dit bedrag opgelegd. Door hun medewerking aan de overgave van de stad Utrecht kregen deze drie heren later de oneervolle bijnaam ‘sleuteldragers’.

Terug naar Frankrijk

Lodewijk reed op 8 juli nogmaals naar Utrecht. Toen bezocht hij 's middags het leger van De Rochefort dat buiten de Catherijnepoort lag. Tegen de avond keerde hij terug naar Zeist.

Tevergeefs wachtte Lodewijk op het gezantschap van de Staten-Generaal. De Franse opmars was tot staan gebracht. De waterlinie bleek Holland een goede bescherming te bieden. Hij besloot terug te keren naar Frankrijk. Alle lastwagens in Utrecht werden gevorderd voor het vervoer van de bagage van de koning en zijn gezelschap. Op 10 juli 's morgens om 4 uur vertrok hij via Amerongen, Rhenen en Wageningen naar Arnhem.

Maar de bezetting was nog niet voorbij. De Franse troepen bleven nog tot november 1673 in Utrecht.

Bronnen

- Bunt, mej. A.W. van de, *Ongewenst koninklijk bezoek aan Zeist*, Zeist 1963.
- ‘Een paradijs vol weelde’. *Geschiedenis van de stad Utrecht*, Utrecht 2000, blz. 289-293.
- Grothe, J.A., Dagelijksche aantekeningen, gedurende het verblijf der Franschen te Utrecht in 1672 en 1673, gehouden door Mr. E. Booth, raad-ordinaris van het provinciale hof. *Berigten van het Historisch genootschap te Utrecht*, dl. 6 (1857), 2^e st. p. 1.
- Philips, D., Een vergeten kroniekschrijver. *Oud-Utrecht*. Nr. 3 (maart 1960), blz. 22-28.
- Schoemaker, Andries, *Beschrijving van Utrecht & [Overijssel] in 1672*. Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, inventaris Handschriften, nr. 78 H 57.
- Archief van de familie Martens van Sevenhoven en aanverwante families (1478) 1585-1975, inv.nr. 109 ‘Waerachtig verhael’; Het Utrechts Archief.

³ Godard Willem baron van Tuyll van Serooskerken (1647-1708), heer van Welland, lid van de Staten van Utrecht - geëligeerden (adel), 1672-1674 en 1702-1708.

⁴ Johan van der Does (1621-1704), heer van Bergesteyn, lid van de Staten van Utrecht - de ridderschap, 1667-1702.

⁵ Cornelis van der Voort (?-1674), schepen van Utrecht 1654-1674, burgemeester van Utrecht 1670-1673, lid van de Staten van Utrecht – de steden Utrecht, Amersfoort, Rhenen, Wijk bij Duurstede en Montfoort, 1670-1673.